

En samling sköna målningar efter de vackraste stadens vyer

Monica Eriksson

År 1982 beslöts av Stockholms kommunfullmäktige och av regeringen att Stockholms rådhus övergår från kommunal till statlig ägo 1984. I rådhuset finns många gamla konstverk och andra värdefulla inventarier som är av stort intresse för vad de berättar om Stockholms historia. I beslutet ingick därför att Stockholms kommun behåller äganderätten till alla de inventarier och konstverk som överförs från gamla rådhuset i Bondeska palatset samt därutöver några konstverk som kompletterar de äldre samlingarna.

Stockholms nuvarande rådhusbyggnad, arkitekten Carl Westmans skapelse i tung, nationalromantisk vasastil, invigdes 1915. Sedan 1870-talet hade man diskuterat uppförandet av ett nytt rådhus och flera olika förslag hade framlagts. Slutligen kom det nya rådhuset att uppföras vid Scheelegatan på Kungsholmen, i kvarteret Fruktkorgen, under åren 1911–1915. Tidigare hade rådhuset varit inrymt i Bondeska palatset vid Riddarhustorget, dit man flyttat 1732. Det medeltida rådhuset låg i kvarteret Rådstugan vid Stortorget, där Börshuset nu ligger.

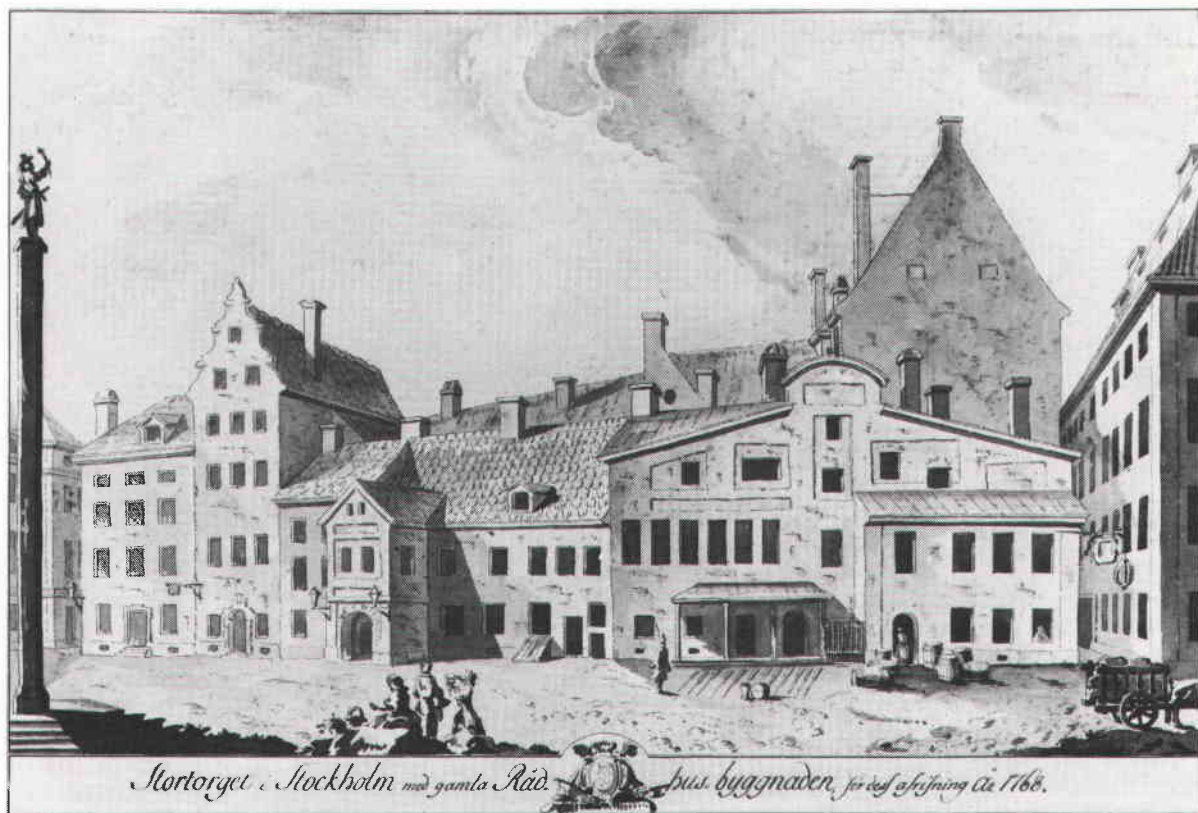
De första förslagen till ett nytt rådhusbygge kommer redan på 1600-talet. Den medeltida byggnaden hade med tiden blivit alltför trång och opraktisk och man ställde nu, i stormaktstidens anda, högre krav på en offentlig byggnad av detta slag. Planerna fick dock av olika skäl ställas på framtiden.

Stadsarkitekten Johan Eberhard Carlberg framlade 1728 ett förslag till ett nytt rådhus vid Stortorget,

på samma tomt som det gamla. För att kunna genomföra detta projekt skulle man emellertid bli tvungen att inköpa resten av kvarteret Rådstugan, och detta skulle ställa sig mycket dyrt. Då kunde rådmannen Elias Torpadius oväntat meddela att grevinnan Maria Gustava Gyllenstierna kunde tänka sig att sälja sitt hus, det Bondeska palatset vid Riddarhustorget, till staden. Denna byggnad hade börjat uppföras 1662–63 för riksskattmästaren Gustaf Bonde. Torpadius framhöll att det vore en mycket

Rådhuset vid Scheelegatan. Foto 1920.

"Stortorget i Stockholm med gamla Rådhusbyggnaden för dess afrifning år 1768." Tuschlavering av Eric Palmstedt.

god affär för staden att inköpa detta hus att användas som rådhus. Han fick i uppdrag att underhandla, och affären uppgjordes snabbt och förmånligt.

De nödvändiga reparationerna av Bondeska palatset utfördes i huvudsak under 1731. I februari 1732 meddelade justitieborgmästaren Peter Aulaevill att det nya rådhuset var färdigt att tas i bruk, och man kunde flytta in i de nya lokalerna.

Den stora brand som härjade Stockholm 1753 ödelade stora delar av Bondeska palatset. Magistraten flyttade för en tid tillbaka till rådhuset vid Stortorget, som stod kvar ända till 1768, då det fick lämna

plats för det nya Börshuset. Börsens arkitekt Eric Palmstedt ritade noggrant av den gamla byggnaden innan den revs. Det är den enda kända avbildningen av det medeltida rådhuset.

För att utsmycka den stora magistratssalen i Bondeska palatset beställdes ett antal målningar med Stockholmsmotiv. De viktigaste av dessa är en svit Stockholmsvyer av konstnären Johan Sevenbom. Dessa målningar pryder även det nuvarande rådhusets stora magistratssal och hör till de verkliga klenoderna bland rådhusets konstskatter.

Johan Sevenbom (1721–1784) kom som ung till

Stockholm för att utbilda sig till konstnär och lyckades bli antagen som elev vid Konstakademien. 1750 fick han tillfälle att resa till Paris, där han stannade i tio år. Sevenbom intresserade sig särskilt för landskaps- och stadsbilder, vedutor, och beundrade mycket Claude Joseph Vernet, som just vid denna tid fått i uppdrag att måla en serie på femton tavlor, föreställande de viktigaste hamnarna i Frankrike. 1760 återvände Sevenbom till Sverige. Han försökte bli antagen som slottsmålare med årlig lön. Han uppnådde inte genast sitt mål men fick i uppdrag att måla ett antal landskapsvyer med olika svenska slott. Serier med utsikter över kungliga slott och liknande motiv var mycket uppskattade under 1700-talet.

Vad som gjort Sevenbom känd för eftervärlden är de femton Stockholmsvyer som målades för rådhusets stora magistratssal. Redan något år efter återkomsten från Frankrike målade Sevenbom en tavla som föreställde gamla Norrbro sedd från Slottet. Han lämnade in denna tavla på rådhuset i hopp om att man skulle köpa den och beställa fler i samma stil. Först 1764 tog överståthållaren, Jakob Albrekt von Lantingshausen, upp ärendet och föreslog att Sevenbom skulle få en årlig pension mot att han varje år lämnade en tavla som föreställde en Stockholmsutsikt. Han skulle dessutom få betalt för varje tavla som levererades. Staden skulle så, framhöll von Lantingshausen, få "en samling sköna målningar efter de vackraste stadens vyer". von Lantingshausen fick i uppdrag att förhandla med Sevenbom, som förklarade sig nöjd med förslaget. Magistraten beslöt då att Sevenbom skulle få en årlig pension och dessutom en bestämd summa för varje tavla. Sevenbom levererade under de följande åren de tavlor man kommit överens om.

Johan Sevenboms femton målningar i rådhusets stora magistratssal ger en livfull bild av 1760–1780-talens huvudstad. Den äldsta tavlan i serien, utsikten från Lejonbacken, visar gamla Norrbro, en rang-

lig och fallfärdig träbro. Vid södra brofästet, längst till vänster på tavlan, ligger Kungliga Myntet, numera Kanslihuset, och vid brons norra fäste ser vi Kungliga Hovstallets södra flygel på Helgeandsholmen. Kajen nedanför Lejonbacken är oordnad och rörig.

Åtskilliga av tavlorna är utsikter in mot Staden mellan broarna och Riddarholmen, tagna från olika platser på malmarna. Utsikten från Röda bodarna är en vy mot Riddarholmen från Rödbotorget och Tegelbacken. På andra sidan vattnet ser man Bondeska palatset, Riddarhuset och palatsen på Riddarholmen. I förgrunden lastar man hö ur ett stort fyrkantigt mått, ett parmmått. Några höskutor väntar vid kajen.

Den målning som föreställer Slaktarhusbron, Blasieholmen och Lejonbacken från nuvarande Mynttorget ger en uppfattning om den påfallande skräpigheten i Slottets närmaste omgivning under 1700-talet. På andra stranden av Norrström syns t v Jakobs kyrka och t h därom palatset Makalös, uppfört för Jakob De la Gardies räkning av den tyske byggmästaren Hans Jakob Kristler. På Sevenboms tid var palatset sedan länge ombyggt till arsenal, en plats där man förvarade krigsbyte och minnesmärken från de stora krigen. Arsenalen blev på 1790-talet dramatisk teater. Byggnaden förstördes totalt av en eldsvåda 1825.

Utsikten in mot staden från Kastellholmen visar t h i förgrunden det lilla åttkantiga kastellet eller Södra rundeln, varifrån en tretungad örlogsflagga vajar. Det låg på samma plats som det nuvarande kastellet, uppfört 1848 efter ritningar av Fredrik Blom, sedan det gamla flugit i luften vid en explosion 1845.

Andra målningar är vyer från Staden mellan broarna åt olika håll. En utsikt är tagen från ett fönster i Slottet åt Logården och visar Strömmen och Blasieholmen med bron över till Skeppsholmen, där det långa Tyghuset ligger. Längst bort i bakgrunden

skymtar det obebyggda Ladugårdslandet.

Målningar med motiv från Kungsholmen och Norrmalm visar vyer över de lantliga och glesbebyggda malmarna med trädgårdar, tobakslador och väderkvarnar och ett och annat kyrktorn som hjälper åskådaren att lokalisera sig.

I utsikten från Brunnsbacken, tagen ungefär från nuvarande Södermalmstorg, ser man ner mot den plats där Katarinahissen nu står, mot Saltsjön och Stockholms inlopp. Namnet Brunnsbacken kommer av den gamla brunn som ännu på Sevenboms tid

fanns här. Tv ligger den byggnad som länge inrymde källaren Pelikan, vilken fanns kvar till 1931. På Sevenboms tid tillhörde huset Bryggareämbetets pensionskassa. Th syns norra flygeln av Södra stadshuset, numera Stockholms stadsmuseum.

Den femtonde och sista tavlan i serien, utsikten från Kornhamnstorg mot Södermalm, tycks vara målad en kulen dag och ger en ganska trist vy över Maria- och Skinnarviksbergen, som till stora delar är kala och obebyggda. Sevenbom kunde på grund av sviktande hälsa inte fullborda denna tavla. Hans

Utsikt från nuvarande Mynttorget över Slaktarhusbron, Blasieholmen och Lejonbacken. Oljemålning av Johan Sevenbom 1767.

Utsikt från Röda bodarna över Rådhuset (Bondeska palatset), Riddarhuset och Riddarholmen. Oljemålning av Johan Sevenbom 1768.

konstnärsvän Elias Martin fick avsluta den 1785, året efter Sevenboms död.

På samtliga tavlor råder ett brokigt och myllrande folkliv i förgrunden. Man arbetar med allehanda sysslor som förekom vid Stockholms kajer. Herrar och damer promenerar och konverserar. Mängder av båtar av skilda slag, från Spanien- och Ostindiefarare till enkla höskutor och roddbåtar, rör sig oupphörligt fram och tillbaka på Stockholms vatten.

Sevenbom blev ledamot av Konstakademien 1768 och utnämndes 1773 till professor. Hans största konsthistoriska betydelse ligger i att han kan be-

traktas som den förste svenske konstnär som introducerade landskapsbilder, vedutor, i konsten.

Sevenbomserien kompletterades med ytterligare två Stockholmsmålningar, utförda i början av 1700-talet av okända konstnärer. Båda dessa tavlor visar vyer över Stockholm. Till sin karaktär är de mycket olika. Den ena tavlan, en utsikt in mot staden från Kastellholmen, bygger på Willem Swiddes kopparstick i Erik Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*. Denna tavla visar stormaktstidens stolta huvudstad med Skeppsbroraden som representativ fasad. Ingenting antyder att denna storvulna epok sedan

länge är förbi. Den andra tavlan brukar kallas Vintertavlan eller Slädolyckan, efter en händelse i förgrunden. Vintertavlan, som finns i ytterligare två varianter, är en av de äldsta kända vinterbilderna från Stockholm. Den visar en utsikt från Slottsbacken mot Skeppsbron och Blasieholmen. På Skeppsbron ligger ett antal stenhuggarbodar. Två ses Jakobs kyrka och Arsenalen, i fonden palatsen på Blasieholmen, och längst till den lilla Amiralitetskyrkan, som låg på en liten holme, Kyrkholmen, intill Blasieholmen. Denna tavla är målad i en helt annan anda än den förstnämnda. Här är palatsen inte så pampiga och praktfulla. Stämningen är frusen och resignerad. Man känner att tiderna har blivit kärva, stormaktstiden är förgången, den stora ofreden har

kommit. Stockholm hade dessutom härjats av en pestepidemi 1710. Den konstnär som målat denna tavla har utan tvekan väl tolkat den dystra anda som vilade över hans samtids huvudstad.

Förutom dessa Stockholmsmålningar fanns i rådhuset åtskilliga andra tavlor, huvudsakligen sviter av porträtt av överståthållare, borgmästare och andra betydande män i staden. En del av tavlorna kom från rådhuset vid Stortorget. Bland dessa kan nämnas den målning som brukar betraktas som rådhusets äldsta inventarium, den så kallade Arvstavlan, utförd 1536 av Urban Målare, som även målat Vadersolstavlan i Storkyrkan. Olaus Petri lär ha tagit initiativet till att dessa tavlor kom till. Arvstavlan, som skulle vara till ledning när arvstvister avgjor-

Vintertavlan (Slädolyckan). Oljemålning av okänd konstnär, 1700-talets början.

Utsikt från Brunnnsbacken över Saltsjön. Oljemålning av Johan Sevenbom 1773.

des, föreställer ett stiliserat arvsträd med arvlätaren i mitten. Runt omkring trädet finns texter som ger ytterligare råd och anvisningar.

Alla målningarna, liksom möbler, golvur och andra lösa inventarier, har överförts från Bondeska palatset till rådhuset på Kungsholmen. Magistratens nuvarande sessionssal har tak- och väggpanel av ek. De femton Sevenbomska Stockholmsvyerna är infällda i väggpanelen. De är numera kompletterade med en sextonde tavla, utförd av Pelle Svedlund och föreställande Bondeska palatset. Över panelen finns en svit på tjugo porträtt av överståthållare samt tre porträtt av kungliga personer. Porträttet av hertig Karl (XIII), en kopia av en målning av Alexander

Roslin, är utfört av Lorentz Pasch d y. Per Krafft d ä har målat den unge prins Gustav (IV) Adolf. Detta porträtt skänktes av Gustav III till Stockholms magistrat och borgerskap 1791. Fredrik Westin har utfört ett ståtligt och representativt porträtt av kronprins Karl (XIV) Johan.

Bland porträtten av överståthållare och borgmästare återfinns goda konstnärsnamn. Från 1700-talets tidigare hälft kan nämnas Johan Henrik Schefel och Lorentz Pasch d ä, medan Per Krafft d ä och Lorentz Pasch d y representerar den gustavianska tidens porträttkonst. Bland 1800-talskonstnärerna finns Johan Gustaf Sandberg och Per Södermark representerade.

Porträttsviterna, främst överståthållarporträtten, representerar olika epoker i Stockholms historia, från stormaktstiden fram till den tid då det moderna Stockholm börjar växa fram.

Genom 1634 års regeringsform inrättades en befattning, överståthållarämbetet, med viktiga befogenheter inom hela stadens förvaltning. Ämbetets förste innehavare blev Klas Fleming, framför allt känd som upphovsman till den stora stadsplanregleringen i Stockholm, men även som förnyare av den svenska flottan. Fleming stupade 1644 i slaget i Kielbukten under krig mot danskarna. Porträttet av Klas Fleming, en kopia utförd av Lorentz Pasch d y

Klas Fleming 1592–1644, överståthållare 1634–1644. "Skuten wid Sjöslaget d. 20 Iulii 1644." Oljemålning, kopia av Lorentz Pasch d y efter okänd konstnär.

Axel Wrede-Sparre 1708–1772, överståthållare 1770–1772. Pastell, kopia av Anna Schwab 1917 efter okänd konstnär.

efter ett porträtt av okänd 1600-talskonstnär, visar oss en barsk herre med målmedvetet utseende. På namnskylten under tavlan står att läsa att han blev "Skuten wid Sjöslaget d. 20 Iulii 1644".

Genom den kraftfulle Flemings insatser hade överståthållarämbetet blivit ett av landets mest betydande ämbeten. Schering Rosenhane, avporträtterad 1659 som myndig ämbetsman, utnämndes 1652 till överståthållare. Rosenhane var en framstående diplomat, en lärd och bildad herre och en av Karl X Gustavs bästa medhjälpare. 1648 lät han bygga ett palats på Riddarholmen på den kulle som kallades Rogberget. Långt senare, 1783, inköptes denna byggnad av Frimurarorden och förblev i dess ägo i hundra år.

1600-talets sista decennier och det begynnande 1700-talet var en hård och dyster tid, präglad av ständiga krig. Även i huvudstaden var svårigheterna många, och tidens överståthållare, bland vilka kan nämnas Claes Rålamb och Knut Posse, avpor-

trätterade i traditionell karolinsk stil, hade inte någon lätt uppgift. Karl XI:s reduktion genomfördes skoningslöst. Claes Rålamb drabbades hårt; hans förnämliga boksamling beslagtogs och fördes så småningom till Kungliga biblioteket. Stockholm härjades av flera våldsamma eldsvådor, däribland den stora slottsbranden 1697, då den gamla kungaborgen Tre Kronor brann ner. Åren efter Karl XII:s

nederlag vid Poltava var svåra. En svår pestepidemi 1710 föranledde rådet att lämna staden och flytta till Arboga. Det är inte att ta miste på att det är denna tids stämning som vilar över den tidigare nämnda Vintertavlan.

Bland frihetstidens överståthållare finner vi flera karoliner. En av dessa var Rutger Fuchs, hyllad som Stockholms räddare 1719, då han i spetsen för två

Utsikt från Kastellholmen över staden. Oljemålning av Johan Sevenbom 1780.

Rådhusets stora magistratssal.

bataljoner av Södermanlands regemente slog tillbaka ryssarnas anfall vid Baggensstaket. Lorentz Pasch d ä har målat porträttet av Fuchs i segerviss fältherrepose. Rutger Fuchs har långt senare (1912) hedrats med att få en gata på Södermalm uppkallad efter sig.

I Axel Wrede-Sparres bild möter vi en helt annan typ av porträtt, pastellporträttet, som blev mycket populärt under rokokotiden. Axel Wrede-Sparre, som blivit frimurare i Frankrike på 1730-talet, introducerade frimureriet i Sverige. Den första svenska frimurarlogen uppkallades efter honom. 1783 inköpte Frimurarorden det Rosenhaneska palatset på Riddarholmen. Det blev ordens stamhus till 1870-talet, då man flyttade till det Bååtska palatset vid Blasieholmstorg.

Under så gott som hela Gustav III:s regeringstid innehades överståthållarämbetet av Karl Sparre, av Lorentz Pasch d y avporträtterad som en elegant och världsvan ämbetsman. Sparre intresserade sig mycket för huvudstadens förskönande. Börsbygget fullbordades under hans ämbetsstid, och Gustav Adolfs torg – som då fortfarande hette Norrmalms-

torg – ordnades. Sparre tog också initiativet till att en staty av Gustav II Adolf skulle utföras och uppställas på torget.

Jakob Essen Hamilton, som allvarligt blickar mot oss från Per Södermarks porträtt, får representera den tid då det moderna Stockholm börjar ta form. Han föranstaltade under sin ämbetsstid att Slussens ombyggnad fullbordades, att vattenledning anlades och att gasbelysning infördes i huvudstaden. Didrik Bildt genomförde den kommunala representationsreformen i Stockholm och engagerade sig dessutom i järnvägsfrågan. 1860 hade Stockholm fått sin första järnvägsstation, Södra station, och elva år senare var Centralstationen färdig att tas i bruk sedan sammanbindningsbanan fullbordats. Med porträttet av Didrik Bildt avslutas den svit av överståthållarporträtt som inleds med Klas Fleming.

Stora magistratssalens kunga- och överståthållarporträtt är p g a format och originell placering mycket svåra att flytta från sina platser. De är hängda högt upp, ovanför Sevenbomsviten, och överståthållarporträtten är arrangerade så att de lutar lätt utåt. Arbetet med registrering och fotografering måste därför utföras på platsen och uppställde en del ovanliga problem som löstes tack vare fotograf Francis Bruuns energiska och fantasibegåvade insatser och med hjälp av rådhusets högsta stegen.

De här presenterade konstverken utgör ett litet urval av de värdefulla föremål som finns i rådhuset och som kommer att förbli kommunens egendom. Alla dessa konstverk och inventarier har nu inregistrerats i stadsmuseets samlingar. Så länge rådhuset används på oförändrat sätt kommer de att finnas kvar i sin ursprungliga miljö, numera som depositioner från stadsmuseet. Johan Sevenboms målningar kommer även i framtiden att smycka den stora magistratssalen, mildt övervakade av värdiga överståthållare till den behagliga klangen från Petter Ernsts vackra 1700-talsgolvvur, som varje kvart spelar en spröd melodi.